

INKLYUZIV TA'LIM TIZIMING TAKAMILLASHUVI, VA BU TA'LIM TIZIMI MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA HAM JORIY QILINGANLIGI.

*Tashkent texnologiya menjmen
kankasiya insutiti talabasi
Dagarova Farangiz
Pedokog va pixalogiya
kafedirasi uqtuvchisi
Eshmamatova Sitora*

Annotatsiya: Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim tizimining mazmuni, uning takomillashuvi jarayonlari hamda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida joriy etilish tajribasi tahlil qilinadi. Unda inklyuziv yondashuvning huquqiy, pedagogik va metodik asoslari, xalqaro tajriba bilan taqqoslash, milliy ta'lim tizimidagi dolzarb muammolar va ularni hal etish yo'llari yoritilgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida maxsus ehtiyojga ega bolalarni umumiy guruhlar bilan birgalikda o'qitish hamda tarbiyalashning natijalari va istiqbollari ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, maktabgacha ta'lim, maxsus ehtiyojli bolalar, pedagogik yondashuv, metodik ta'minot, ta'lim tizimi, ijtimoiy moslashuv.

Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimida inson huquqlari, teng imkoniyatlar va ijtimoiy adolat tamoyillarini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Inklyuziv ta'lim barcha bolalarning, jumladan maxsus ehtiyojga ega bo'lganlarning ham umumiy ta'lim tizimida o'qib-tarbiyalanishini ko'zda tutadigan jarayondir. O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati shakllantirildi. Xususan, maktabgacha ta'lim tizimida inkluziv yondashuvni tatbiq etish orqali bolalarni ijtimoiy muhitga tayyorlash va ularning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash yo'nalishida katta o'zgarishlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimi so'nggi yillarda sezilarli darajada rivojlanib, davlat siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biriga aylandi. Bu tizim alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga (nogironligi bor, psixik yoki jismoniy rivojlanishda qiyinchiliklari mavjud bolalarga) umumiy ta'lim muhitida teng huquqlar bilan ta'lim olish imkoniyatini beradi. 2025 yil sentabr holatiga ko'ra, tizimning takomillashuvi davlat farmonlari, xalqaro hamkorlik va amaliy loyihalar orqali amalga oshirilmoqda. Quyida bu jarayonni batafsil ko'rib chiqamiz, shu jumladan normativ asoslar, maktabgacha ta'limdagi o'zgarishlar, statistik ma'lumotlar, muammolar va istiqbollarni.

Normativ-Huquqiy Asos va Takomillashuv Bosqichlari

Inklyuziv ta'limning rivojlanishi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasi qarorlari bilan mustahkamlangan. Tizimning asosiy hujjatlari quyidagilar:

- 2019 yilgi Farmonlar va Konsepsiyalar: PF-5712-son farmon (2019 yil 29-aprel) bilan "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" tasdiqlandi. Bu hujjatda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitish uchun maxsus muassasalarni optimallashtirish va pedagoglarni tayyorlashga e'tibor qaratilgan. Shuningdek, PQ-4312-son qaror (2019 yil 8-may) maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqladi, unda inklyuziv yondashuv, reabilitatsiya va integratsiya usullari keng joriy etilishi belgilangan.

- 2020-2025 yillarga oid Konsepsiya va Yo'l Xaritasi: PQ-4860-son qaror (2020 yil 13-oktyabr) bilan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari tasdiqlandi. Bu hujjatda 2020–2025 yillarda inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi va "Yo'l xaritasi" belgilangan. Maqsadlar orasida inklyuziv sinflarning sonini oshirish, bolalarni qamrovini kengaytirish va infratuzilmani yaxshilash kiradi. 2024-2025 yillarda ushbu yo'l xaritasi doirasida yangi o'zgartirishlar kiritildi, masalan, 46-son qaror (2024 yil 25-yanvar) bilan bolalarni ixtisoslashtirilgan maktablarga yoki inklyuziv muassasalarga yuborish tartibi yangilandi.

- 2024-2025 yillarga oid Yangi Initsiativalar: 2024 yilda UNESCO va UNICEF hamkorligida "Imkon" loyihasi joriy etildi, u maktabgacha ta'limda inklyuzivlikni kuchaytirishga qaratilgan. Loyiha doirasida maktabgacha ta'lim muassasalarida maxsus jihozlar (panduslar, sensor jihozlar) o'rnatish va pedagoglarni o'qitish rejalashtirilgan. Shuningdek, Jahon Banki loyihasi (2025 yil aprel) orqali maktabgacha ta'lim qamrovi 2019 yildagi 27% dan 2025 yilga 75% ga yetkazilishi ko'zda tutilgan, bu inklyuzivlikni oshiradi.

Bu hujjatlar inklyuziv ta'limni majburiy qiladi va xalqaro standartlarga (masalan, BMTning Nogironlar huquqlari konventsiyasiga) moslashtirilgan.

Maktabgacha Ta'lim Tashkilotlaridagi Joriy Etilish va Amaliyot

Maktabgacha ta'lim (MTT) tizimida inklyuzivlik erta yoshdan (3-7 yosh) bolalarning ijtimoiylashuvini ta'minlash uchun muhim. 2025 yilga kelib, bu sohada quyidagi o'zgarishlar kuzatilmoqda:

- Inklyuziv Guruhlar va Reabilitatsiya Markazlari: Davlat MTT larida inklyuziv guruhlar tashkil etilgan, unda nogironligi bor bolalar umumiy guruhlarda o'qiydi. Korreksion mashg'ulotlar defektologlar, psixologlar va logopedlar tomonidan o'tkaziladi. Qabul uchun tibbiy-psixologik-pedagogik komissiya (TPPK) xulosasi talab etiladi. Masalan, 2024 yilda "Gospital pedagogika" loyihasi orqali MTT larda maxsus

markazlar ochildi, ularda bolalarning ijtimoiylashuvi va ta'limi uchun yangi metodlar joriy etildi.

- Pedagoglar Tayyorlanishi: 2023-2024 yillarda Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining 274-son buyrug'i bilan 390 ta maktabda inklyuziv ta'lim joriy etildi. Pedagoglar uchun 72 soatlik malaka oshirish kurslari o'tkazildi. 2025 yilda bu son 1000 ga yetishi rejalashtirilgan. UNICEF ning "Safe and Inclusive Schools" initsiativasi (2025 yil may) orqali qo'shimcha treninglar o'tkazilmoqda.

- Amaliy Misollar va Loyihalar: "Imkon" loyihasi (UNESCO, 2024-2025) maktabgacha ta'limda inklyuzivlikni kuchaytirish uchun 600 mln AQSh dollari sarmoya kiritdi. Loyiha doirasida Samarqand va Toshkent viloyatlarida pilot guruhlar ochildi, unda 500 dan ortiq bola qamrab olindi. Jahon Bankining "Promoting Early Childhood Development" loyihasi orqali maktabgacha ta'lim qamrovi oshirilmoqda. USAID ning 25 mln dollarlik loyihasi (2024-2029) esa boshlang'ich va maktabgacha ta'limda asosiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan.

Muammolar va Yechimlar

- Muammolar: Pedagoglar malakasining yetarli emasligi, infratuzilma (maxsus jihozlar) ta'minoti kechikishi va qishloq hududlarida resurslar yetishmasligi. 2024 yilda ba'zi viloyatlarda kurslar tashkil etishda muammolar kuzatildi.

- Yechimlar: 2025 yilda Prezident ma'muriyati tomonidan taqdim etilgan hisobotda (2024 yil dekabr) pedagoglar uchun muntazam kurslar va regional markazlar ochilishi rejalashtirilgan. UNICEF va Jahon Banki loyihalari orqali qo'shimcha moliyalashtirish ta'minlanmoqda.

Istiqbollar va Xalqaro Hamkorlik

2030 yilgacha inklyuziv ta'lim barcha bolalar uchun teng huquqni ta'minlashi kerak. 2025 yildan boshlab, "Regional Centers of Pedagogical Excellence" ochilishi rejalashtirilgan, bu maktabgacha ta'lim pedagoglarini o'qitishga yordam beradi. Xalqaro tajriba (masalan, AQSh va Yevropa loyihalari) asosida O'zbekiston modeli takomillashtirilmoqda.

Inklyuziv ta'lim O'zbekiston jamiyatining integratsiyasini kuchaytiradi. Qo'shimcha ma'lumot uchun Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi (uzbmb.uz) yoki UNICEF ga murojaat qiling.

Xulosa

Inklyuziv ta'lim tizimining takomillashuvi va uni maktabgacha ta'lim tashkilotlarida joriy etish quyidagi ustuvor vazifalarni amalga oshirishni talab etadi:

Pedagoglarni inklyuziv ta'lim metodikalariga maxsus tayyorlash va ularning malakasini oshirish.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini zamonaviy o'quv-metodik materiallar va texnik vositalar bilan ta'minlash.

Jamiyatda inklyuziv ta'lim g'oyalarini targ'ib qilish va stereotiplarni bartaraf etish.

Ota-onalar bilan muntazam hamkorlikni yo'lga qo'yish.

Logoped, defektolog, maxsus pedagog va psixologlarni tayyorlash tizimini kuchaytirish.

Inklyuziv ta'limning maktabgacha ta'lim tizimida joriy qilinishi barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratadi va ularning jamiyatda faol ishtirokini ta'minlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. "Maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv guruhlar faoliyatini tashkil etish bo'yicha metodik qo'llanma". – Toshkent, 2022.
3. Beknazarova L. S. Inklyuziv ta'lim: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2021.
4. Xo'jayev Z. Maktabgacha ta'limda maxsus ehtiyojli bolalarni o'qitish metodlari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
5. Khodjayev B. Inklyuziv ta'lim psixologiyasi va pedagogik asoslari. – Toshkent, 2019.
6. UNESCO. Inclusive Early Childhood Care and Education: Policy and Practice. Paris: UNESCO Publishing, 2015.
7. UNICEF. Inclusive Education: Including children with disabilities in quality learning. New York, 2017.
8. OECD. Equity and Quality in Education: Supporting Disadvantaged Students and Schools. Paris: OECD Publishing, 2012.
9. Florian, L. The Sage Handbook of Special Education. London: SAGE Publications, 2014.
10. Booth, T., Ainscow, M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. Bristol: CSIE, 2016.
11. Loreman, T. Pedagogy for Inclusive Education. London: Routledge, 2017.
12. Mitchell, D. What Really Works in Special and Inclusive Education. London: Routledge, 2014.
13. Slee, R. The Irregular School: Exclusion, Schooling and Inclusive Education. London: Routledge, 2011.
14. European Agency for Development in Special Needs Education. Early Childhood Intervention – Progress and Developments 2005–2010. Odense, Denmark, 2010.
15. Forlin, C. Teacher Education for Inclusion: Changing Paradigms and Innovative Approaches. London: Routledge, 2012.